

Szlávik Gábor

A MELANKOMAS, AZ ÖKÖLVÍVÓ EMLÉKÉRE TARTOTT MÁSODIK SZÓNOKLAT; A SZÖVEGHAGYOMÁNYOZÁS SORRENDJÉBEN AZ ELSŐ MELANKOMAST MAGASZTALÓ BESZÉD (OR. XXVIII)*

(1) Miután a kikötőből *a városba* értünk,¹ máris továbbindultunk onnan, hogy megnézzük az atlétákat² – mintha csak azért vállalkoztunk volna erre az egész utazásra, hogy láthassuk versengésüket.³ Ahogy a gymnasion közelébe értünk, már láhattunk is néhány futót a külső versenypályán,⁴ s hallhattuk az őket buzdító sokaság kiáltozását. Más atléták másféle gyakorlatokat végeztek ott. Ne-

* A dióni korpuszon belül, szöveghagyományozás sorrendjében ez az első Melankomas-beszéd. Legalábbis a kéziratok így jelölik ezt, ahogy erről már a dióni or. XXVIII bevezető jegyzetében is szóltam.

¹ Szó szerint: „miután felértünk a kikötőből” (*apobantes apo tu limenos*). A gondos szöveg-választással a szónok már beszéde kezdetén is mintegy a cselekmény közepébe helyezi hallgatóit. Ebből a kikötőből ugyanis valóban *felfelé* kellett menni a város felé, mivel a mai Nápoly ókori elődje, Neapolis is zömmel a tenger mentén húzódó hegyoldalban feküdt.

² A beszéd képzeletbeli szereplőinek azért kellett elhagyniuk a várost, mert az edzések színteréül szolgáló testgyakorló hely, a *gymnasion* többnyire az ókori városok beépített területének határára, vagy valamivel azon túl feküdt.

³ Ti. a Neapolisban rendezett versenyjátékokat, az Augustus tiszteletére ott minden 5. évben megrendezésre kerülő *ludi Augustalest*, görög nevén: *Sebastát*. A Kr. u. 2-ben alapított neapolisi versenyjátékokhoz l. Suet. Aug. 98,5; vö. Strab. V 4,7 – 246. és Cass. Dio LV 10,9. – Részletebben l. ehhez Bevezető tanulmányom *I.1.4.* szakaszát, ill. ott a 23. sz. jegyzetet.

⁴ A görög gymnasion („hely, ahol mezítelenül [*gymnos*] gyakorolnak”) a szellemi és testi nevelés, valamint a rekreáció központja volt. Több irányú rendeltetésének megfelelően olyan épületkomplexumról van szó, ahol fedett, félig nyitott és nyitott térségek váltogattak egymást. A fürdők, edző- és felolvasótermek mellett legjellegzetesebb építménye a *palaistra* volt. Ez a négy oldalról oszlopcsarnokokkal övezett nyitott térség eredetileg a birkózás (*palé*) művelőinek gyakorlását szolgálta – innen a neve –, utóbb itt gyakoroltak az ökölvívók, pankratiastések, valamint a pentathlon résztvevői is. A palaistra mellett húzódott a futók edzésének két színhelye, a fedett futópálya (*xystos*) és a nyitott futópálya (*paradromis*): vö. L. M. Golden, *Sport in the Ancient World from A to Z*, London and New York 2004, 'Gymnasium' 74; továbbá W. Decker, *Sport in der griechischen Antike*, München 1995, 169-177. és S. G. Miller, *Ancient Greek Athletics*, New Haven and London 2004, 176-195. – Kertész István bibliográfiai kiegészítése (a továbbiakban: [K. I.]).

– A gymnasionok a római császárkor görög igazgatási rendű városaiban betöltött szerepéhez részletesebben l. a *III.1.* fejezetet.

künk azonban most nem volt kedvünk arra, hogy hosszabban figyeljük őket. Inkább arrafelé indultunk, ahol nagyobbak látszott a tömeg. (2) Jókora sokaságot pillantottunk meg ugyanis, amint ott álltak Héraklés csarnokánál⁵ egyesek folyton odasereglettek, míg mások kiváltak a tömegeből, mivel semmit sem láttak. Mi először megpróbáltuk, hogy felágaskodva elnézzünk a többiek válla felett, s nagy nehezen ki is vettük egy ember fejét, aki kezeit emelve s kinyújtva gyakorolt.⁶ Lassanként közelebb jutottunk hozzá. Nagyon magas és igencsak szép fiatalember volt, teste pedig, egészen természetes módon, csak még nagyobbak és szebbnek látszott az edzés eredményeként. Gyakorlata is nagyszerű látványt nyújtott. Teljes összpontosítással végezte azt, s ezért úgy tűnt, mintha valódi küzdelemben venne részt. (3) Miután befejezte gyakorlatát és oszlani kezdett a tömeg, jobban is megnéztük magunknak. Alakja az aprólékos gonddal megmunkált szobrokra hasonlított, s még bőrének árnyalata is a bronzötvetet színezté fel.⁷ (4) Amikor eltávozott, megkérdeztük a jelenlévők egyikét, egy koros férfit, hogy kit is láttunk. Az öreg elkomorodva válaszolt.

– „Ez bizony Iatroklés volt, Melankomas ellenfele; az egyedüli, aki nem tért ki előle, amennyiben ez rajta állt. Mégsem tudott fölébe kerekedni. Mindig alulmaradt, bár olykor egy álló napon át is küzdöttek egymással. Mostanra azonban már elveszítette a bátorságát, úgyhogy az utolsó küzdelmük során, itt, Neapolisban⁸, Melankomas hamarabb győzte le őt, mint bármely más ellenfelét. De nézzétek, most milyen magabiztosnak látszik, s micsoda sokaság gyűlt köré edzése során! Arra kell gondolnom, örül a másik bajának. És van is rá oka: már biztosra veheti, hogy nemcsak ez a koszorú lesz az övé,⁹ hanem megszerzi majd az összes többit is.”

⁵ Héraklés volt az a hős-isten, akit a küzdősportokkal hoztak kapcsolatba (l. ehhez *Kertész* István tanulmányát jelen kötetben belül: *Ökölvívás a görög-római világban*). A mítoszok szerint Héraklés 12 nehéz „munkát” (*athloi*) végzett, vadállatokot és szörnyeket igázva le úgy, hogy szemtől szemben küzdött meg velük. Ez hozta meg neki a *Palaimón* (Birkózó) melléknevet. Azokat a kiemelkedő nehézatlétaikat, akik Olympiában egy napon megnyerték a birkózást és a pankrationt, „Héraklés követőinek” (*hoi aph'meth' Hérakleous*) nevezték. Ennek oka az, hogy a mítosz szerint Héraklés is e két versenyszámban győzött az általa alapított Olympián (Pausanias V, 8.4.). Az első atléta, aki ezt a címet elnyerte, az élisi Kapros volt Kr. e. 212-ben. Őt még hatan követték az ismert bajnokok közül. A hetedik a sorban az Aigaiból származó Nikostratos volt Kr. u. 37-ben – l. L. *Moretti*, *Olympionikai i vincitori negli antichi agoni olimpici*, Roma 1957, no. 587, 629, 666, 700, 709, 747, 762. Héraklés szobrai a gymnasiumok és palaistrák gyakori díszítőelemei voltak. Beroiában az intézményt vezető tisztviselő (*gymnasiarchos*) Héraklés nevére tett esküt. [K. I.]

⁶ Vagyis egyfajta árnyékbólást végzett. Ez az ökölvívók edzésének része volt: l. ehhez *Kertész* István a kötetben szereplő tanulmányát: *Ökölvívás a görög-római világban* („A” jelű *Függelék*). Az ökölvívók edzésének ehhez a részéhez egyebekben Dión még visszatér beszédében: l. a 7. kaputot, ill. ott a 14. sz. jegyzetet.

⁷ Vö. ehhez Dión, or. XII,2.

⁸ Neapolis, mint fentebb már szó volt róla, a mai Nápoly. A görög jellegét még a római császár első évszázadának második felében is őrző – mondén – kikötővároshoz l. a kötetben belül a *III. I.* sorszámozással jelzett Kísérő tanulmányom 10. sz. jegyzetét.

⁹ Ti. a versenyjátékok győztesét megillető, olajágból, babérlevélből, esetenként pedig vadzellerlevelekből font koszorú. Az istenek vagy a császárok kultuszához kapcsolódó versenyjátékok

(5) – „Hogyan? – kiáltottam rá, hát meghalt Melankomas?” – Mert bár őt magát sohasem láttuk, mégis jól ismertük Melankomas nevét.

– „Nem is oly régen – válaszolta az öreg. Talán két nap múlt el azóta, hogy eltemettük őt.”

– „S mi volt az – kérdeztem –, amiben ettől itt,¹⁰ meg másoktól is, oly’ kiemelkedően különbözött? Testének nagysága talán? Vagy bátorsága?”

– „Drága barátom – felelte erre ő –, valamennyi között Melankomas volt a legbátrabb és a legnagyobb, s nem csak versenytársait értem ez alatt. S hozzá még: ő volt a legszebb. Ha csak a maga kedvére edz, s ha ekképpen a sokaság számára, mint ökölvívó, teljességgel ismeretlen marad, szépsége folytán nyilván akkor is mindenütt emlegették volna. Hiszen, bárhova ment, még azok figyelmét is magára vonta, akik nem tudták, kicsoda ő. (6) És nem díszes öltözete vagy más efféle tették őt feltűnővé. Meg különben is, jobban szerette, ha a tömegben járva rejtve marad. Ha levetette ruháit, csak őt nézte mindenki, akárhány ifjú, s akárhány férfi végezte is ott testgyakorlatát.¹¹ A szépség gyakorta vezethet elpuhultsághoz – még azoknál is, akiknek abból csak mértékkel jutott. Melankomas esetében azonban a testi szépség csak még nagyobb önmérséklettel párosult.¹² Kevésre becsülte szépségét, ám megőrzésére még nehéz foglalkozása közepette is tudatosan törekedett.

(7) Melankomas, noha ökölvívóként küzdött, mégis egy futóversenyző egészségével rendelkezett.¹³ Olyan keményen edzett, de oly kitartóvá is vált nehéz gyakorlataiban, hogy két egymást követő napon át is meg tudott maradni egy helyben úgy, hogy mindvégig a magasban tartotta karjait¹⁴. És nem látta senki, hogy kezét leeresztette volna, vagy hogy közben megpihen, bár ezt (az atléták¹⁵) gyakorta megteszik. Melankomas épp ezért tudta rászorítani ellenfeleit, hogy feladják, mielőtt ökle lesújtott volna, maga pedig mindeközben egyetlen ütést sem kapott. Meggyőződése volt ugyanis, hogy az, ha valaki ütni is tud, meg az ütésekkel járó sérüléseket is képes elviselni, az nem bátorság, hanem az állóké-

(agónok) alsóbb kategóriája pénzdíjas verseny volt, felsőbb kategóriájuknál pedig a győztest megkoszorúzták. Minderről részletesebben is szó lesz a későbbiek során.

¹⁰ Ti. az itt szándékosan meg nem nevezett ellenfelétől, Iatrokléstől.

¹¹ Vö. ehhez a Melankomas emlékére tartott első beszéd, a dióni or. XXIX 3 skk. kaputjait.

¹² A Dióntól is igen sokra tartott *enkrateia* erényéhez l. pl. I.1.7.

¹³ Itt kézenfekvő a párhuzam a thasosi Theagenésszel, aki ökölvívásban és hosszútávfutásban is győzelmeket tudott aratni. L. ehhez Kertész István a kötetben szereplő tanulmányát: *Ökölvívás a görög-római világban* („A” jelű *Függelék*).

¹⁴ A görög eredetiben szereplő kifejezés (*anatetakós tas kheiras*) kétféleképpen is értelmezhető. Eszerint Melankomas vagy *'felemelt kézzel'*, vagy pedig *'kinyújtott karokkal'* végezte ezt a gyakorlatot. Ám bárhogy is próbáljuk az efféle gyakorlatot értelmezni, a jelenet valósága nehezen elképzelhető. A probléma megoldását annak a kutatástól újabban felvetett, újszerű megközelítése jelentené. Eszerint Melankomas ökölvívás közben ún. kettős fedezékbe vonulva, kezeivel védte a fejét. Mivel mérkőzés közben csak a fej (és az arc) számított szabályos találati felületnek, így az ökölvívónak más testrészeit nem kellett védenie. – Részletesebben l. ehhez Kertész István a kötetben szereplő tanulmányát: *Ökölvívás a görög-római világban* („A” jelű *Függelék*).

¹⁵ Értelmi kiegészítés.

esség hiánya, s csak a küzdelem feladásának a szándékát bizonyítja.¹⁶ (8) Kitar-tani a mérkőzés egész ideje alatt, anélkül, hogy kimerülnénk saját kezeink súlyá-tól; ügyelni arra, hogy mindvégig elég levegőnk legyen, s a hőség ne vegyen rajtunk erőt: ezek a képességek jellemzik az igazi ökölvívót.” – *állította az öreg*.¹⁷

– „Nagyon is így van – vetettem közbe. Hiszen a háborúban is a leggyáváb-bak hajítják el fegyvereiket, mert nem gondolnak arra, hogy megfosztva ezektől csak még könnyebben kapnak majd sebet. Így azután többnyire előbb vesz rajtuk erőt a kimerültség, mintsem hogy összeroskadhatnának sebesülésük miatt.”¹⁸

– (9) „Úgy bizony! – folytatta az öreg. Ezért volt Melankomas legyőzhetet-len, attól fogva, hogy először mérkőzött a Pythói játékokon¹⁹. Nem is ismerünk más versenyzőt rajta kívül, aki mindvégig veretlen²⁰ maradt; még azután is, hogy elnyerte a legtöbb s a legnagyobb díjnak számító koszorút, melyekért számban sem csekély, és képességekben sem utolsó ellenfelekkel kellett megküzdenie.”²¹

Még mielőtt férfivá érett volna, már felülmúlta atyját, a Kariából²² való, s ugyancsak jó hírű Melankomast,²³ aki más versenyjátékokon²⁴ kivívott győzel-me mellett győzött az Olympiában rendezett játékokon is. Atyja ugyanis ifjúko-rában nem maradt veretlen.

Bizony, ez volt Melankomas, aki oly szerencsétlen módon végezte be életét; (10) mivel a legtöbbet vállalta a versenyzéssel járó erőfeszítésekből, még meg sem ízlelhette az élet örömeit. Oly heves becsvágy uralta lelkét ugyanis, hogy

¹⁶ Az or. XXVIII 5-7. kaputjaiba foglalt mondanivalóval itt is közeli párhuzamot mutatnak a Melankomas emlékére tartott első beszéd 4-8. passzusai. Vö. még ehhez Themistios or. X,139; ed. – ed. Schenkl–Downey. Themistios itt nyilvánvalóan Dión elbeszélésének a menetét követte.

¹⁷ Értelmi kiegészítés.

¹⁸ A dióni oeuvre-ön belüli párhuzamként vö. ehhez or. VIII,18; továbbá or. XXIX,13.

¹⁹ A zenei és művészeti versenyeket is magában foglaló Pythói játékokat két Olympia között tartották. Ezen belül mindig a második évben kerültek megrendezésre. A közép-görögországi Delphoi rendezett rangos eseményhez magyar nyelven I. *Maróti* Egon: Delphoi és a Pythia sportversenyei (Apolló Könyvtár 17.), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1995.

²⁰ Görögül: *Aleiptos*.

²¹ Vö. Dión, or. XXIX,11.

²² Délnyugat-kis-ázsiai terület, a római Asia provincia egyik igazgatási régiója. Part menti területein Karia olyan nagy múltú görög városokat is magában foglalt, mint pl. Halikarnassos. A régió hegyvidéki területei azonban többnyire még a császárkor első évszázadában is elmaradott vidéknek számítottak. A korábbi helyi közösségekből csak a hellénizmus időszakában jöttek itt létre városok (l. pl. Mylasa; a mai Milas). Ezek azonban jórész ismeretlenek voltak a neapolisi *Sebasta* játékaira a görög világ más vidékeiről érkező nézők számára. A szokásos gyakorlattal ellentétben talán ezért említi meg a sportoló szülőföldjét, és nem szülővárosát Dión.

²³ Vö. or. XXIX,3.

²⁴ Nem tudjuk, hogy az idősebb Melankomas olympiai győzelme mellett, még milyen versenyjátékok győztese volt. Véltetően azonban – fiához hasonlóan – az apa is győzött a Pythói játékokon: vö. *Maróti* Egon, A delphoi Pythia sportversenyeinek győztesei (Apollo könyvtár 21), Argumentum Kiadó, Budapest 2000; No. 130 (103 sk; az ifjabb Melankomas).

még haldokolva is azt kérdezte a pankratiastés²⁵ Athénodórostól, aki gyermekkorra óta barátja volt, hány napig tart még a verseny.”

– És amikor ezt mondta, az öreg elsírta magát.

– (11) „Megbocsátható mérhetetlen bánatod – mondtam neki –, hisz’ nyilván közel állt hozzád.”

– „Az istenekre, nem! – kiáltott fel az öreg. Nem volt rokonom, és edzője sem voltam. Az egyik pankration-versenyző²⁶ fiú edzését irányítottam én. Ám Melankomas olyan ember volt, akit mindenki gyászol, aki csak ismerte.”

– (12) „Akkor azonban – vettem ellen –, nem szabad szerencsétlennek nevezni sorsát. Épp ellenkezőleg! Ő lehetett a legboldogabb és a legszerencsésebb ember, ha valóban olyan volt, amiként elbeszélted. Hiszen jó nevű családból származott,²⁷ s emellett nemcsak a szépség jutott osztályrészül neki, de a bátorság, az erő és az önuralom is. Vagyis mind közül a legnagyobb javak részese volt. Ami pedig a leginkább csodálatra méltó egy ember esetében: Melankomas nem csupán ellenfelei számára volt legyőzhetetlen, de az maradt a fáradtsággal és a hőséggel,²⁸ a gyomor örömeivel és a testi szerelem gyönyöreivel²⁹ szemben is. És mindeneke-lőtt ezekben a dolgokban kell legyőzhetetlennek lennie annak, aki nem akarja, hogy (a mérkőzés során³⁰) fölébe kerekedjenek ellenfelei.

(13) Ami pedig az utóbbit illeti, ugyan ki érezhetne nagyobb örömet annál, mint aki becsvágyát kiélve folytonosan győzelmet arat,³¹ s közben érzi azt is, hogy csodálják az emberek. Úgy tűnik nekem, maguk az istenek is jobban szere-

²⁵ A birkózás és az ökölvívás egyfajta keverékének is tekinthető, a mai kick-boxhoz közel álló sportágban, a *pankration*ban induló versenyző.

²⁶ L. ehhez a „C” jelű *Függelék* fogalommagyarázatát).

²⁷ Vö. or. XXIX,2 sk.

²⁸ Hasonlót állított Hannibal ismert jellemzése kapcsán Livius: *caloris ac frigoris patientia par* [„egyformán tűrt hőséget és fagyot”] (XXI 4,6.). És hasonló állít majd Dión is beszédei egyik gyakori szereplőjének, a többnyire kynikus értelemben felfogott Héraklés jellemzése kapcsán. Az or. VIII,30-ban olvashatjuk, hogy a félisteni halandó hős, a *hémitheos hérós* Héraklés mit sem törődött a tél hidegével vagy a tűző nappal (*ute cheimónos ute kaumatos phrontizón*). – Részletesebben l. ehhez az I.1.9. szakaszt, és külön. ott a 45. sz. jegyzetet. Egyebekben még a sportelméleti teoretikusnak aligha mondható Epiktétos is megköveteli az olympiai győzelemre törekvő atlétától, hogy a megállapított órában (*en hórai tetagmenéi*), a hőséggel és a faggal mit sem törődve, előírás szerint végezze el edzéseit: *Encheiridion* [‘Kézikönyvecske’] 29,2. Ez is a dióni hely nyilvánvalóan topikus voltát mutatja.

²⁹ A nemi élettől való tartózkodás ugyancsak a versenyre való felkészülés része volt.

³⁰ Értelmi kiegészítés.

³¹ A görögség hagyományos életfelfogásának egyik meghatározó eleme volt az egyéni és a közösségi szinten egyaránt megnyilvánuló becsvágy (*philotimia*). Mindezek alapjául a már a homérosi eposzokban is gyakorta megnyilatkozó agón-szellem szolgált: „mindig kitűnni, s túltenni a többiekén”. (L. külön. II. VI,208: *aien aristuein kai hypeirochon emmenai allón*. Deveseri Gábor fordításában: „hogy legyek első mindig, a többi fölé kimagasló”.) Ezt, a görög nevelés egyik hagyományos színterének számító gymnasionokban is gyakorolt agón-szellemet erősítették a kor nagyszámú versenyjátékai. A hírnév utáni vágy a tehetős réteg képviselőiben – keleten és nyugaton egyaránt – szinte kivétel nélkül megvolt: vö. Stat. silv. V 2,52: *virtutis pulcher amor* (‘a hírnévre való szép törekvés’). A görög városi környezet nyilvánvaló hatásaként az agón-motívuma később gyakorta megjelenik majd a vértanúaktákban is: l. pl. Mart. Polycarpi 17,1.

tik az ilyen embert, s leginkább halálában jutalmazták meg őt, mert nem akarják, hogy megismerje a hosszú élet végével járó nehéz terheket.³²

Évei múlásával ugyanis Melankomas számára is elkerülhetetlen lett volna, hogy szépsége és ereje javát elveszítve, teste mind formátlanabbá váljék,³³ s mindinkább erőtlen legyen. S majd egyszer talán legyőzték volna őt is. Ám annak, aki az életből nagy dolgot beteljesítve távozik, éppen legnagyobb dicsőségének közepette, annak bizony a lehető legszebb vég jutott. A régieknél is találunk példákat arra, hogy korai és gyors halálra van szánva az,³⁴ akit szeretnek az istenek.³⁵

– „Kire gondolsz?” – kérdezte az öreg.

– (14) „Achilleusra – válaszoltam –, meg Patroklosra és Hektórra, de Memnónra és Sarpédónra is.³⁶ S miközben megneveztem még másokat is, az öregember a következőket felelte rá:

– Szépen mondtad el mindezt, hogy a bánatban vigaszunkra lehess. Szívesen hallgatnálak még tovább is. Ám itt az idő, hogy folytassuk a fiú edzését. Így mennem kell tehát.”

³² Ez utóbbiakhoz, az öregséggel járó testi hanyatlás legszembevetőbb jeleihez, l. Xen. apol. 6. és mem. IV 8,8. – Hogy hatásosabbá tegye ottani mondanivalóját, első Melankomas-beszédben ennek az ellenkezőjét állította Dión: or. XXVIII,5.

³³ A Melankomas emlékének szentelt első beszédben még ennek az ellenkezőjét állította Dión: or. XXIX,5. Részletesebben l. ott ehhez a kaputohoz kapcsolódó 12.sz. jegyzetet.

³⁴ A görög eredetiben egy szóval: *ókymoros*. Ez azonban mindkét jelentést magában foglalja.

³⁵ L. ehhez a Hérodotosnál olvasható ismert történetet a szintén versenygyőztes argoszi testvérpár, Kleobis és Bitón sorsáról. Őket is az istenek kedvezéseként érte a korai és gyors halál, ami a legjobb sors halandó ember számára, legalábbis a Hérodotos elbeszélésében szereplő Solón szerint: Hdt I,31.

³⁶ Achilleus, Patroklos, Hektór – a Trója tíz éven át tartó ostromát elbeszélő epikus költemény, a Homérosnak tulajdonított Ílias jól ismert hősei. A mai olvasó számára kevésbé ismert Memnón (Od. XI,522; vö. IV,188.), valamint Sarpédón (Il. II,876; V,629 skk; XII,292 skk; 397. és küln. XVI,419-503; 550 skk.) alakja ugyancsak a trójai mondakörhöz tartozik. Valamennyi magas termetű, szép és erős ifjú volt – legalábbis az eposzban történő megjelenítésük szerint. Hősies küzdelem után, harc közben érte el őket a korai, ám dicső halál. – Egyebekben e hallgatósága számára jól ismert (mitikus) figurákat Dión – némiképp részletezőbb formában – az or. XXIX,20-ban is megjelenítette már.